

ENA BEGOVIĆ-SOKOLIJA

SULTAN KAO *VIS MAJOR* – PREDODŽBE O OSMANSKOJ VLASTI U SAMOSTANSKIM LJETOPISIMA BOSANSKIH FRANJEVACA IZ 18. STOLJEĆA

Sažetak

U radu se na primjeru samostanskih ljetopisa trojice bosanskih franjevacu Nikole Lašvanina, Bone Benića i Marijana Bogdanovića pokušava rekonstruirati geneza narativa o Drugome u Bosni u 18. stoljeću. Budući da su franjevci bili pripadnici crkvene i intelektualne elite među katoličkim stanovništvom u Bosni tog vremena te da su ljetopisi pisani za internu samostansku upotrebu (time, dakle, i manje cenzurirani), imagotipski iskazi u njima odraz su evropocentričnog pogleda na Druge, s naročitim težištem na predstavnike osmanske vlasti u Bosni. U analiziranim franjevačkim ljetopisima prisutna je identifikacija onoga koji gleda / piše s povijesno određenim subjektom, jer autor nije izvanjska svijest, nego se smješta unutar povijesnog niza, oblikuje priču i – zauzima stranu. Opozicije “mi” i “oni” eksplicitno su prisutne; red (uglavnom) potječe iz franjevačkog reda, a nered i ugrožavanje tog reda dolaze izvana, od Drugoga, koji je također jasno identificiran. Pripovjednog subjekta franjevačkih ljetopisa direktno pogađa trenutni omjer snaga i (ne)moći, a koji je rezultat povijesnog trenutka i društveno-političkog konteksta, čime je uvjetovana i slika Drugoga. Samostanski ljetopisi bosanskih franjevacu potvrda su njihove specifične uloge kroz povijest, a povijesnost je, pak, potvrda “jastva”, koje se oblikuje nasuprot Drugome i u odnosu prema Drugome.

Ključne riječi: bosanski franjevci, franjevačka književnost, ljetopisi, imagologija, predodžbe, aksiološke atribucije, Drugi i drugost

Bosna i njeni franjevci

Sidrišta svakog pa tako i kolektivnog identiteta jesu prostor i vrijeme, te je na početku nužno kazati nešto o društveno-povijesnom kontekstu u kojem djeluju bosanski franjevci u 18. stoljeću. Naime, prvi franjevci u Bosnu dolaze već 1291. godine, prodirući ubrzano u gradove, podižući samostane i obavljajući svakodnevnu zadaću – propovijed, ispovijed, pokora i obraćenje.¹ U 14. stoljeću organiziraju se u Bosansku vikariju, koja se s vremenom proširila obuhvativši mnoge krajeve izvan Bosne. Osmanskim osvajanjem Bosne 1463. godine nestaje klasične crkvene uprave, a franjevci, primivši od Mehmeda II El Fatiha čuvenu *ahdnamu* (carsko garantno pismo) prilagođavaju se okolnostima, a stečena prava čuvaju i brane. Zbog poteškoća u zajedničkom funkcioniranju dijelova u različitim carstvima, 1514. godine dolazi do podjele na dvije vikarije (Bosna Hrvatska na teritoriji pod vlašću hrvatsko-ugarskih kraljeva i Bosna Srebrena na teritoriji pod vlašću osmanskog sultana), koje su 1517. godine uzdignute na rang provincija (redodržava). Daljnjim osvajanjima i proširivanjem osmanske vlasti Bosna Srebrena obuhvaća Bosnu, Hercegovinu, veći dio Dalmacije, Slavoniju, Srijem, Bačku, Banat, južnu Ugarsku, dijelove Bugarske i Rumunije. Tokom 16. i 17. stoljeća, usljed prisilnog i dobrovoljnog iseljavanja, broj katolika u Bosni se smanjuje, a pojedini samostani stradaju. Početkom 17. stoljeća u Bosni Srebrenoj bilo je 17 samostana i 335 franjevac da bi taj broj, nakon neuspjeha osmanske vojske u Bečkom ratu (1683–1699), niza poraza i teritorijalnih gubitaka te iseljavanja bosanskih katolika i mnogih fratara u prekosavska područja pod kršćanskom vlasti, početkom 18. stoljeća u bosanskom dijelu Provincije Bosne Srebrene spao na tridesetak franjevac i tri franjevačka samostana s crkvama (u Fojnici, Kraljevoj Sutjesci i Kreševu) te dvije crkve (u Podmilačju i u Varešu). Do kraja stoljeća katolička zajednica demografski se oporavila, broj franjevac se upeterostručio, a u Budimu, Osijeku i Šibeniku franjevci organiziraju školske i kulturne centre Provincije. Zbog nemogućnosti

¹ Detaljnije v. Petar Vrankić, “Kulturno-religiozna gibanja u Europi u doba nastanka franjevačkog reda” u: *Sedam stoljeća bosanskih franjevac 1291 – 1991*, Zbornik radova, Samobor, 1994., 19.

funkcioniranja svih dijelova Bosne Srebrene, koja se nakon Bečkog rata prostirala na teritoriji triju država (Osmansko Carstvo, Austrija, Mletačka Republika), dolazi do novih podjela: 1735. godine odvojili su se dalmatinski franjevci u Provinciju Sv. Kaja (od 1743. godine Provincija Presvetog Otkupitelja), a 1757. prekosavski franjevci formiraju Provinciju Sv. Ivana Kapistranskog. Time je Bosna Srebrena svedena u granice današnje Bosne i Hercegovine i degradirana na položaj kustodije. U dugom sukobu koji je prethodio podjeli bosanski franjevci brane se u Rimu od pokušaja slavonsko-srijemsko-ugarskih franjevaca da im zaniječu prava matične provincije i prvenstvo nad otcijepljenim dijelovima. Ovaj spor povodom je nastanka historiografskog djela – *Pregled starina Bosanske provincije* Filipa Lastrića², zahvaljujući kojem je Bosna Srebrena 1758. godine ponovno uzdignuta na položaj provincije. Kasnije, u 19. stoljeću u Carigradu je osnovana Agencija bosanskih franjevaca, svojevrsno diplomatsko predstavništvo koje zastupa interese franjevačke zajednice i katoličkog naroda. Nakon toga osnovana je slična agencija i u Sarajevu. Zapravo, sve do austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine kulturno i političko vodstvo bosanskohercegovačkih katolika bilo je u rukama franjevaca.

Povijesni kontekst uvjetovao je i kulturološke posebnosti bosanskih franjevaca, a u književnoj historiografiji uvriježilo se mišljenje kako su bosanski franjevci *specificum* Bosne i Hercegovine³, njezine kulturne i književne tradicije. Stjecajem okolnosti, osim svojom primarnom zadaćom (pastoralnom djelatnošću), bosanski franjevci bavili su se i drugim područjima kulturnoga rada: školstvom, poviješću, zemljopisom, medicinom, likovnom umjetnošću, glazbom, a smatraju se i začetnicima književnosti, historiografije i jezikoslovlja među katoličkim stanovništvom u

² Filip Lastrić, *Pregled starina Bosanske provincije*, priredio, uvod i komentare napisao dr. fra Andrija Zirdum; s latinskoga i talijanskoga preveli dr. fra Ignacije Gavran i fra Šimun Šimić, Synopsis, Sarajevo, Zagreb, 2003.

³ Na tome je naročito insistirao Ivo Andrić u svojoj disertaciji (v. Literaturu) ili Ivan Lovrenović u svojim mnogobrojnim esejima na tu temu (v. Literaturu). Luka Markešić ide još dalje tvrdeći kako se može govoriti i o “bosanskoj franjevačkoj teološkoj školi”. Luka Markešić, “Teologija oslobođenja kod fra Antuna Kneževića” u: *Zbornik radova sa simpozija u povodu 100. obljetnice smrti fra Antuna Kneževića*, ur. Marijan Karalula, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 76.

Bosni i Hercegovini. Zapravo, usuđujemo se zaključiti da svoj opstanak, žilavost, vitalizam na ovim prostorima kroz više od sedam stoljeća bosanski franjevci, između ostaloga, mogu pripisati zaslugama svoga osviještenog rada na kolektivnom identitetu i kulturnom pamćenju.

Njihova, pak, politička aktivnost naročito dolazi do izražaja u stoljećima osmanske vladavine Bosnom, jer su bosanski franjevci bili jedini politički predstavnici pred vlastima, autoriteti i organizatori društvenog života katolika. Istovremeno treba naglasiti da su bosanski franjevci imali poseban položaj u osmanskoj državi koji je ponekad prelazio okvire strogih propisa islamskog prava; primjerice, iako su samostani Fojnica, Kreševo i Kraljeva Sutjeska do kraja 17. stoljeća uspjeli očuvati svoje porezne povlastice (ne plaćati harač i neke druge šerijatske i nešerijatske poreze), i u 18. stoljeću franjevci su bili spremni boriti se za svoja prava pozivajući se na legendarnu ahdnamu Mehmeda El Fatiha izdanu upravo franjevcu po osvajanju Bosne. I premda ahdnama nije detaljnije određivala položaj franjevaca, njihova prava i obaveze, neki od sultana 18. stoljeća (Mahmud I, Mustafa III i Abdulhamid I) priznaju im prava na koja se pozivaju.⁴

A zapravo je međureligijski dijalog sa sultanima započeo još Franjo iz Asiza (1181–1226), utemeljitelj franjevačkog reda, susretom s egipatskim sultanom Malikom al-Kamilom 1219. godine⁵, a nastavio fra Anđeo Zvizdović (1420–1498) izlaskom pred osmanskog sultana na Milodražu

⁴Detaljnije: Vjeran Kursar, “Živjeti krstjanski pod turskim gospodstvom: Osmansko Carstvo u djelima bosanskih franjevaca” u: *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Matija Divković i kultura pisane riječi II.*, ur. Dolores Grmača, Marijana Horvat, Marko Karamatić, Kultuno-povijesni institut Bosne Srebrene, Sarajevo; Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 2017, 466–467.

⁵Zbog jezgrovitosti opis tog susreta prenosim u Andrićevoj verziji: “I, tamo gde su krstaške vojske ginule, on uspeva da goloruk i sam prođe živ i zdrav. Izveden pred egipatskog sultana, on mu, u svojoj ‘žeđi za mučeništvom’ i velikoj i naivnoj veri, nudi da zajedno sa jednim muslimanskim sveštenikom uđe u oganj, pa koji izađe živ, onoga je vera prava i nju sultan sa svojim narodom treba da primi. Naravno da sultan nije primio ognjenu probu, ali je, zadivljen njegovom smelošću, naredio svojoj vojsci da propusti čudnog stranca, da se slobodno vrati u svoju zemlju.” Ivo Andrić, “Legenda o svetom Francisku iz Asizija” u: *Istorija i legenda*, Svjetlost, Sarajevo, 1977., 79.

dva i po stoljeća kasnije u istom otvorenom, miroljubivom, pa čak i dovitljivom duhu.⁶

U prvom primjeru riječ je o odlasku Drugome, a u drugom susretu riječ je o dolasku Drugoga. Premda su omjerom vlasti i moći sultani u tim dvama susretima nadređeni, predstavljeni su kao kulturno i civilizacijski podređeni Drugi. Jasno se prepoznaju naznake onoga što je Milenković, pišući o evropskom suočavanju s osmanskim Orijentom, nazvao “imperijalizmom kulture”⁷, o čemu će više biti govora u nastavku.

Franjevci i Drugi – imagološka perspektiva

U analizi se pokazalo da su franjevački ljetopisi višestruko zanimljivi s imagološkog stajališta: i s obzirom na autopredodžbe i s obzirom na heteropredodžbe, a koje su konstruirane s polazišta važnosti vjeroispovijesti kao elementa identiteta zajednice i pojedinca u 18. stoljeću. Stoga se upravo analizom imagotipskog potencijala religijskih i socijalnih podjela mogu rekonstruirati prijepori između pojedinih konfesija, ali i lingvistički elementi, narodni običaji i savremena zbilja.

U nastavku se na primjeru samostanskih ljetopisa trojice bosanskih franjevaca Nikole Lašvanina, Bone Benića i Marijana Bogdanovića rekonstruira narativ o sultanu i predstavnicima osmanske vlasti u Bosni u 18. stoljeću. Budući da su franjevci bili pripadnici crkvene i intelektualne elite među katoličkim stanovništvom u Bosni tog vremena⁸ te da su ljetopisi pisani za internu samostansku upotrebu (time, dakle, i manje cenzurirani),

⁶ Jedna od legendi kazuje kako je dovitljivi fratar nadmudrio sultana tražeći da mu pusti tri sužnja. Kada je sultan pristao, ispostavilo se da nije riječ o trojici ljudi, kako je sultan pomislio, već o fojničkom, kreševskom i sutješkom samostanu. Predaja, također, bilježi da je “car načinio Zvizdoviću lijep plašt ispunjen zvjezdicama, da mu bude prema prezimenu”. (V. Marko Dragić, “Povijesne predaje i legende o franjevcima u Bosni i Hercegovini”, *Hrvatska misao*, VI/22, Ogranak Matice hrvatske, Sarajevo, 2002., 116–117.)

⁷ Pavle Milenković, “Izgubljeni *Veliki Drugi*” u: *Kulturno nasleđe: teorija, percepcija i participacija*, ur. Marko Škorić, Pavle Sekeruš, Filozofski fakultet, Novi Sad, 2017., 113.

⁸ “Franjevci su unutar svoga naroda ne samo svojom izobrazbom nego i svojim društvenim i ekonomskim statusom bili daleko iznad prosjeka, oni su bili na vrhu. Nazovimo ovaj vrh mirne duše elitom.” Jozo Džambo, *Jedan historiografski pristup fenomenu bo-*

imago-tipski iskazi u njima odraz su evropocentričnog pogleda na Druge. U analiziranim ljetopisima prisutna je identifikacija onoga koji gleda / piše s povijesno određenim subjektom, jer autor nije izvanjska svijest, nego se smješta unutar povijesnog niza, oblikuje priču i, naravno, zauzima stranu. Opozicije “mi” i “oni” eksplicitno su prisutne; red (uglavnom) potječe iz franjevačkog reda, a nered i ugrožavanje tog reda dolaze izvana, od Drugoga, koji je također jasno identificiran.

Predodžba / slika / *image* osnovna je jedinica imagološke analize a jedan od najznačajnijih francuskih komparatista Daniel-Henri Paugeaux određuje ju kao mješavinu osjećaja i ideja kojom neko Ja otkriva i razumije Drugog.⁹ Kao polazištem pri imagološkoj analizi franjevačkih ljetopisa iz 18. stoljeća okoristit ćemo se, uz određene prilagodbe¹⁰, Dukićevim prijedlogom analize unutartekstne aksiologije (a to su “svi postupci kojima se u nekom književnom tekstu vrednuju elementi njegova tematskog svijeta”¹¹), za koju je od posebnog značenja *kategorija glasa* (ko govori?), a stupanj “vjerodostojnosti” iskazanog polazi od načela udaljavanja ili približavanja autorskom glasu.

U analiziranoj građi uočeno je da dominira predodžba o Osmanlijama / Turcima kao o neprijateljima – religijskom, socijalnom i političkom Drugom, ali da ima i izvjestan broj primjera u kojima su predstavnici osmanske vlasti aksiološki vrednovani kao prijatelji. Sultan u franjevačkim

---

sanskog franjevaštva, (<https://ivanlovrenovic.com/clanci/bosna-argentina/jozo-dzambopovijest-mentaliteta-eseji-iv->)

⁹ V. Daniel-Henri Pageaux, “Od kulturnog imaginarija do imaginarnog” u: *Kako vidimo strane zemlje – Uvod u imagologiju*, priredili Davor Dukić et.al., Srednja Europa, Zagreb, 2009., 125–150.

¹⁰ Preuzimanje i prilagodba tiču se, zapravo, mogućih unutartekstnih razina vrednovanja Drugoga te prve četiri (od ukupno šest, koliko se u radu predlaže) tipološke konkretizacije figure neprijatelja, o čemu više u nastavku.

¹¹ Davor Dukić, *Sultanova djeca. Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*, Thema, Zadar, 2004., 1–5.

ljetopisima, kao ni u cjelokupnoj franjevačkoj književnoj tradiciji do početka 20. stoljeća¹², nikad ne pokriva značenjsko polje neprijatelja.¹³

Dakle, ako izuzmemo sultana, Figura neprijatelja / Protivnika javlja se unutar ljetopisa u četiri tipološke konkretizacije¹⁴, koje omogućuju da se mnoštvo likova svede na ograničen broj tipova, pri čemu jedan lik može zaposjedati različite tipove tokom radnje:

1. Snažni Ratnik (Suparnik) – predstavlja vojnu prijetnju;
2. Nasilnik (Zulumćar) – egzistencijalno ugrožava Žrtvu te ga možemo smatrati egzistencijalnom prijetnjom;
3. Vjerski Neprijatelj (Nevjernik, Krivovjernik, Fanatik) – najčešća je kategorija u analiziranim izvorima i predstavlja religijsku prijetnju;
4. Osvajač – po mnogo čemu podudara se s prvom tipološkom konkretizacijom;
5. Nepravedni Sudac – ekonomsko-društvena prijetnja, jer nepravdnim odlukama uglavnom finansijski i birokratski ugnjetava potčinjene;
6. Barbarin¹⁵ – otjelovljena kulturna prijetnja.

Navedene kategorije neprijateljskog Drugog ne odudaraju od uvriježenih onovremenih stereotipizacija. “Stereotip ‘Turčina’, pohotnog i okrutnog, koji je nemilosrdno prolivao krv hrišćana, uništavajući njihova naselja, pljačkajući njihova dobra, odgoneći ih u roblje i poganeći svetinje,

¹² Ena Begović-Sokolija, *Slika Drugog u bosanskohercegovačkoj franjevačkoj književnoj tradiciji do početka 20. stoljeća i predodžbe o franjevcima u savremenoj književnosti Bosne i Hercegovine*, doktorska disertacija, rukopis, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2017.

¹³ Na ovom mjestu uzgredna opaska: Davor Dukić u studiji o predodžbama Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja pronašao je primjere negativne stereotipizacije sultana (osvajač, vjerolomnik, bratoubojica i vjerski neprijatelj) u literaturi hrvatskih pisaca. V. D. Dukić, *Sultanova djeca*, 2004.

¹⁴ Davor Dukić na primjeru hrvatske povijesne epike uočava prve četiri kategorije, kojima smo se poslužili dodavši im “uzroke” neprijateljstva i još dvije kategorije. V. *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998., 190.

¹⁵ Leksičko vrednovanje turaka atributom “barbari” mogli bismo smatrati i naslijeđem tradicije humanističke historiografije na latinskom i talijanskom jeziku. (V. D. Dukić, *Sultanova djeca*, 151.)

nastao je, zapravo, zahvaljujući pamfletskoj književnosti šesnaestog stoljeća, kada su se carevi, težeći jačoj vlasti nad lokalnim plemstvom i zahtevući podizanje nameta za krstaški rat protiv ‘nevernika’, koristili živopisnim prikazivanjem zverstava koja je počinio neprijatelj.”¹⁶ Dvije potnije kategorije uvedene su za potrebe analizirane građe. Naime, povijesni kontekst odnosa između bosanskih franjevaca i osmanske vlasti izgledao je otprilike ovako: “U komunikaciji sa lokalnim organima, kadijama i valijama, franjevci uglavnom djeluju samostalno. Fratri neposredno pristupaju šerijatskom kadijskom sudu i iznose svoje pritužbe (...) S druge strane, u poslovima koji su iziskivali odobrenje na najvišoj instanci, na Visokoj Porti u Istanbulu, poput potvrđivanja povlastica prijašnjih sultana, izdavanja dozvola za popravak crkava, rješavanja sporova sa pravoslavnim svećenstvom oko ubiranja poreza, itd., franjevci su nerijetko tražili posredovanje svjetovnih lica, u rasponu od domaćih trgovaca sa poslovnim vezama u Istanbulu, do diplomatskih predstavnika europskih katoličkih država na Porti.”¹⁷

Valja istaknuti da su bosanski franjevci, pa tako i trojica ljetopisaca, itekako osviješteni u svojoj pripadnosti zapadnoevropskom, kršćanskom civilizacijskom i kulturnom prostoru, odakle je pogled na Druge i drugačije uvijek evropocentričan i superioran. Tako će se sve autopredodžbe i heteropredodžbe temeljiti na imagotipskim opozitnim parovima političkog i vjerskog Drugog: mi – oni; kršćanstvo – islam; zapad – istok; civiliziran – neciviliziran, odnosno napredan – nazadan; iskren, vjeran – lažljiv, lukav, prevrtljiv; odmjerenost – fanatizam; periferija / margina – centar¹⁸.

Budući da je za imagološku analizu iznimno važno KO govori, kažimo nešto i o ljetopiscima: dakle, riječ je o istaknutim članovima franjevačke

¹⁶Božidar Jezernik, “Uvod. Stereotipizacija “Turčina”” u: *Imaginarni Turčin*, ur. Božidar Jezernik, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010., 22.

¹⁷Vjeran Kursar, “Bosanski franjevci i njihovi predstavnici na osmanskoj Porti”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 60/2010, Sarajevo, 2011., 373.

¹⁸Zanimljivo je i neobično što se s periferije posmatra centar (Stambol / Carigrad iz Sarajeva, odnosno Travnika, kao i Sarajevo / Travnik kao središte moći / vlasti iz Kraljeve Sutjeske, Fojnice, Kreševa) te da društveno marginalizirani (raja, fratri) (pr)ocjenjuju postupke vlasti – vezira, kajmekama, ćehaja, janjičara, imama... Pri tome su fratri predstavljani kao društveno i politički inferiorni, ali duhovno i moralno superiorni!

zajednice – obrazovani su u Italiji, a po povratku u Bosnu bili su predavači filozofije i teologije, učitelji novaka, ili gvardijani samostana, ili kustosi (zamjenici provincijala), ili provincijali (poput Benića i Lastrića), a Bogdanović je čak bio bosanski biskup i apostolski vikar, iz čega se da zaključiti da su redovito bili u kontaktu s višim i nižim razinama osmanske vlasti, a nerijetko, pod različitim optužbama, i u “avstu” (hapsu / zatvoru) (Benić čak triput!)¹⁹. Glas koji govori / piše ujedno je autoritet koji podržava vjerska institucija!

Franjevački ljetopisi iz 18. stoljeća

Uprkos burnim društveno-povijesnim okolnostima (a kada u Bosni nisu takve?!), osamnaesto se stoljeće u književnoj historiografiji s pravom smatra zlatnim dobom bosanskih franjevačkih hronika.²⁰ Ljetopisi su, uz ljekaruše, “jedina čisto svjetovna književnost (...) kod bosanskohercegovačkih franjevaca XVII i XVIII v., te otuda potiče i njen izuzetni značaj, mada, po pravilu, ovi radovi nisu štampani”, kako navodi Herta Kuna smatrajući da su razlozi tome političke naravi, jer se u njima nalaze “neke opaske i podaci koji bi franjevcima mogli nanijeti velike štete kod turskih vlasti.”²¹ Za temu ovog rada naročito je važno što tekstovi nisu pretrpjeli (auto) cenzuru, a što je utjecalo kako na heteropredodžbe (jasna polarizacija na “mi” i “oni”) tako i na autopredodžbe (otvoreno se ukazuje na neposluh redovnika, prelazak na islam, samostanske izgrede...).

---

¹⁹ Detaljniji biografski podaci o Lašvaninu, Beniću i Bogdanoviću mogu se naći u: Anto Slavko Kovačić, *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene. Prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture*, Svjetlost, Sarajevo, 1991.

²⁰ Iva Beljan, *Pripovijedanje povijesti (Ljetopisi bosanskih franjevaca iz 18. stoljeća)*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2011, 15–16; Vjeran Kursar, “Živjeti krstjanski pod turskim gospodstvom: Osmansko Carstvo u djelima bosanskih franjevaca” u: *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Matija Divković i kultura pisane riječi II.*, Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene, Sarajevo; Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2017, 451.

²¹ Herta Kuna, *Hrestomatija starije bosanske književnosti*, knj. I, Svjetlost, Sarajevo, 1974., 208.

Imajući na umu hijerarhiju pouzdanosti, odnosno načela pisanja koja je postavio srednjovjekovni autoritet Izidor iz Sevilje: *visa, audita, lecta* (viđeno, saslušano, pročitano)²², sliku Drugoga u franjevačkim ljetopisima 18. stoljeća možemo smatrati pouzdanom. Mada ne i nužno istinitom, kako upozoravaju imagolozi!²³ I pored bliskog odnosa između fikcije i faksije, između memorije i retorike, zapravo i pored “upada” fikcije, usmene i pismene predaje, mitova i legendi u franjevačke hronike, Rubić tvrdi da “moralistička tendencija ne poništava historijsku vjerodostojnost hronike kao izvora”²⁴. No, kako je za imagologiju, između ostaloga, veoma značajna ideološka pozicija autora, pitanje bi moglo glasiti: poništava li ta ideološka pozicija “historijsku vjerodostojnost” hronike kao izvora?! Naime, poznato je da dvije istine nisu nikad iste! Potvrđuju to i isti događaji različito zapisani kod različitih franjevačkih ljetopisaca, ali i kod Drugoga, od kojih je u korpusu bošnjačke književnosti najznačajniji Lastrićev, Lašvaninov, Benićevo i Bogdanovićevo nešto mlađi savremenik Mula Mustafa Bašeskija (1731–1809), što bi mogla biti tema za neka druga istraživanja.

Ljetopis fojničkog samostana Nikole Lašvanina

U analizi slike osmanske vlasti krenimo od Lašvaninovog²⁵ *Ljetopisa*. Zapravo, više je riječ o zborniku (kako smatra priređivač i prevodilac Ignacije Gavran), jer sadrži mnoštvo “od drugih” preuzetih dijelova, koji nam nisu zanimljivi iz imagološke perspektive, no, pravi izazov, “u stvari

²² Detaljnije o odnosu hronike, anala i povijesti u: Nela Rubić, “Između anala i memoaristike – kronike XVIII stoljeća u Bosni i Hercegovini”, *Novi Izraz*, 14-15, Sarajevo, 2001/2002., kao i u: Iva Beljan, *Pripovijedanje povijesti (Ljetopisi bosanskih franjevacica iz 18. stoljeća)*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2011.

²³ Hugo Dyserinck, “Komparativistička imagologija onkraj ‘imanencije’ i ‘transcedencije’ djela” u: *Kako vidimo strane zemlje – Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagreb, 2009., 67.

²⁴ N. Rubić, “Između anala i memoaristike”, 73.

²⁵ Nikola Lašvanin-Marčinkušić (Lašva kod Travnika, oko 1703 – Jajce, 1750) osnove obrazovanja stekao je u Fojničkom samostanu, a filozofsko-teološki studij završio je najvjerovatnije u Italiji. Bio je učitelj, a potom meštar klerika u Fojnici. Dobro je poznavao klasičnu kulturu, a od jezika latinski i talijanski.

srece Lašvaninove kronike”²⁶ jeste od 1731. do 1750. godine (oko 22 stranice u rukopisu) kada je pisao prema vlastitom iskustvu. U analiziranim dijelovima ljetopisa prisutno je izravno legitimiranje pripovjedača, kojeg opet možemo poistovjetiti s autorom: Lašvaninovo “mi” predstavlja kršćanstvo, katoličanstvo, bosanske franjevce, bosanske katolike, fojnički samostan.

U tekstu često upotrebljavam sintagmu *turska “pravda”*, skovanu za potrebe ovog rada a u značenju uglavnom surovih i nepravednih odluka turske vlasti po svoje podanike svih vjera; stoga se i riječ pravda piše pod navodnicima. Kako je onovremeno islamsko društvo težilo uređenju po šerijatskim propisima, tako je i drugost bila izraženija. Predodžbe o turskoj vlasti na koje nailazimo u franjevačkim hronikama kreću se od značenjskih polja susretljivih i pravednih odluka vlastodržaca, preko hirovitih i ironičnih presuda, pa do predstavnika vlasti koji su i na leksičkoj i na narativnoj razini vrednovani kao surovi, nepravedni i potkupljivi. Evo jedan od primjera ironije turske vlasti: Jele krstjanka skrila je muža da ga ne otjeraju na Biograd i subaši se lažno zaklela sv. Antunom da ne zna gdje joj je muž, a kad su ga Turci uskoro pronašli, subaša naredi zapisivaču da to upiše u čudesa sv. Antuna.²⁷

Vlaška i turska museveda (kleveta, potvora, objeda) siju veliku smutnju i nered u franjevačkim redovima. Tako ljetopisac naziva “vraštvom turskim” što mula sarajevski obilazi fojnički samostan ne bi li našao oružje jer su neki turci iznijeli optužbe da su fratri nabavili od kaura oružje da se može raja s Turcima lasno biti.²⁸ Vrag je u čovjeku ili čovjek u vragu – Vlahu koji turskim vlastima kleveće da su “vaša raja i prid njom fratri”²⁹ uzrokom što su Nijemci³⁰ započeli rat prije vremena. Paša “za ugodit Turkom” smiruje svjetinu da se prvo ide na Nijemca, a po povratku

---

²⁶ Ignacije Gavran, “Uvod” u: Nikola Lašvanin, *Ljetopis*, priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao dr. fra Ignacije Gavran, Synopsis, Sarajevo, Zagreb, 2003., 16–17.

²⁷ N. Lašvanin, *Ljetopis*, 199.

²⁸ Ibid, 208.

²⁹ Ibid, 209.

³⁰ Riječ je o austrijskoj vojsci i godini 1737.

“sve ćemo okrenut pod mač i nabit na kolje što je muško do sedam godina, a žensko u ropstvo”³¹. U nastavku ljetopisa ne donose se podaci da se toDOIsta i dogodilo, ali turska vlast na leksičkoj razini sije strah makar do ostvarenja prijetnji i ne došlo na narativnoj razini. Zapravo, Vlaha su odmah posjekli, a nakon povratka ispod Banje Luke pozvani su pred pašu gvardijani sva tri samostana (fojničkog, kreševskog i sutješkog) i “tko god se konopom paše”. No, “Bog i prijatelji ne dadoše učiniti neprijateljom kako bijahu namislili, to jest raskopat manastire i fratre zgubiti i raju, zašto se ne more njihova potvorica obistinuti. Sa svim tim uze paša od fratara mloge jaspere, od sve tri manastira.”³² Najčešće se objede rješavaju tako što fratri moraju provesti nekoliko dana u hapsu dok se stvar provjeri, dok stigne još koja potvrda da su imali dozvolu graditi ili popravljati nešto u samostanima, dok džemat (ugledni muslimani) iz varoši ne potvrdi fratarske navode i kaže koju riječ upomoć, a na koncu “pravednu” tursku vlast još treba dobro i podmititi. Dakle, uspostavljena je hijerarhijska razlika na ljestvici moći, a osim što su prijetvorni, vlastodršci su i potkupljivi. Turska “pravda” na djelu vidljiva je i u običajnim, nepisanim pravilima ratovanja – poštovanje za pobjednika a kazna za gubitnika: nakon što su “Nimci” zauzeli Užice, paša u svom čadoru “Nimce primi lipo, i dade im tain i svoje pratioce, neka im je mirno opet se vratit do Užica. I tu paša prid čadorom posiče kadiju užičkoga, zašto je do njiga pridao Nimcem grad.”³³

Krvarina³⁴ je također nešto što možemo svesti pod sintagmu turske “pravde”, mada nije turski izum, a što se u različitim oblicima spominje i pod različitim okolnostima naplaćuje u ljetopisima. Takav je i događaj s fojničkim eminom u čijoj je kući zaklano momče, rodnom Arnauče; mubašir traži od džematlija Turaka, od varošana krstjana i od gvardijana katila, a kako oni nisu znali, zaiska im pet kesa jaspri i jedva se smiri na dvije.

³¹ N. Lašvanin, *Ljetopis*, 209.

³² Ibid, 211–212.

³³ Ibid, 212.

³⁴ Krvarina je odšteta koja se plaćala za prolivenu krv; u početku je podrazumijevala pravo na osvetu, odmazdu koju polaže bliža rodbina ubijenoga, a kasnije se primjenjuje sustav kompozicije ili otkupa. U razvijenom feudalizmu poprimila je karakter globe.

A izgleda da je emin zaklao momče za osvetu.³⁵ Naknadni komentar ljetopišćev služi i kao potvrda vlastite nedužnosti i pogrešne procjene vlasti.

Stereotip o poturčivanju također je prisutan u različitim oblicima – nekad kao slobodan izbor krstjana i pravoslavaca, a nekad kao rješenje egzistencijalnih problema. Nerijetko je uloga vlasti u renegatstvu nezamernariva. Takvi primjeri ponovno su prilika da autor recipijente učvrsti u pravoj vjeri i na pravom putu, a Drugoga vrijednosno negativno oboji.

Slika Drugog koji je vrednovan kao prijatelj, i to Pravedni Sudac, jer presudi fratrima i kršćanima u korist, nije čest primjer pa je time dragocjeniji. Riječ je o svojevrsnim “omekšivačima”, “ublaživačima” aksiološke podjele sukobljenih tabora. Takav je nekrolog o Avdulah-paši iz 1749.: “Iste godine na 25. aprila umri Avdulah-paša u Travniku i bi pokopan u Travniku, prid pašinim dvorom, i oko groba učinjeno turbe vele lijepo i od goleme speze.³⁶ Ovi je bio na Bosni pašom četiri puta i vazda se dobro podnio. I za njegova vladanja siromasi nisu znali šta je zlo.”³⁷ Također, i na leksičkoj i na narativnoj razini pozitivno je vrednovan još jedan predstavnik turske vlasti: godine 1750. “dojde muselim novog paše u Travnik; čovik dobar i pravedan, koji nit uze od manastira džulusa, niti kud posla tevtiša. I lipo primi od gvardijana čast govoreći: ‘Ako ste drugim muselimom davali džulus pašinski, ja neću ništa; a kad dojde vezir s njim vidite kako bolje znate; ele, neću da je zulum ikom i od koga’. – Ovi u Sarajevu obisi dvanajest baša-hrsuza, oparavši im bašinske jake. I dade strah svim zločincem.”³⁸

---

³⁵ N. Lašvanin, *Ljetopis*, 214–215.

³⁶ Isto turbe spominje i Ivo Andrić u romanu *Travnička hronika*.

³⁷ N. Lašvanin, *Ljetopis*, 231.

³⁸ *Ibid*, 233.

Ljetopis sutješkoga samostana Bone Benića

U *Ljetopisu sutješkoga samostana* autor Beniće³⁹ postaje “glas zajednice”⁴⁰, iste te kojoj i pripada i kojoj pripovijeda, tako da je perspektiva sužena. Ono što se Beniću kao ljetopiscu možda može prigovoriti, da njegovom “osobnome modelu objašnjavanja nedostaje izvanjskost – promatračka svijest nepoistovječena s povijesno određenim subjektom”⁴¹, istovremeno je riznica za imagološka iščitavanja i tumačenja ljetopisne građe.

Uspoređujući jezik i stil Lašvaninovog i Benićeovog ljetopisa (Bogdanovićev zbog latinskog jezika nije u tu usporedbu uključen) primjećuje se pripovjedačka suzdržanost prvoga kao i svojevrsni jezički purizam, dok je Benićeov stil “poprilično razbarušen i osoban (...) Beniće ima bujnu maštu pa događajima o kojima govori koješta i pridodaje, barem u načinu prezentacije”⁴², a njegov ljetopis obiluje turcizmima kao nijedno drugo djelo bosanskih fratara, kako zaključuje Pranjковиć. Brojne turcizme možda možemo smatrati jezičkom transkulturacionom, a upravo ta “pridodavanja u načinu prezentacije” najviše su obremenjena imagološkim podacima, te nas najviše i zanimaju. Premda, zanimljivo je pratiti i kako savremena književna historiografija daje imagološki bremenite ocjene, primjerice Gavran: “Ipak se ova ljubav (Benićeva ljubav prema vlastitoj provinciji, op. E. B.-S.) nikad ne izrođava u uskogrudnost i fanatizam. On istakne i kod paše i kod turskog vojnika ljudske crte i poštenje kad ih opazi; jednako zna žigosati mane nekih članova svoje zajednice koji su izgubili ideale – pijanstvo, nerad ili bolesnu ambiciju”⁴³, a zatim i sam Gavran dono-

³⁹ Bono Beniće (Čatići kod Kaknja, oko 1708 – Kraljeva Sutjeska, 1785) osnovno i srednjoškolsko obrazovanje stekao je u samostanu u Kraljevoj Sutjesci, a filozofsko-teološki studij u Italiji. Desetak godina bio je gvardijanom u Kraljevoj Sutjesci, Kreševu i Fojnici. Biran je za definitora, zatim za kustosa te za provincijala Bosne Srebrene u više navrata. Znao je dobro latinski i talijanski, a ponešto i turski jezik.

⁴⁰ I. Beljan, *Pripovijedanje povijesti*, 225.

⁴¹ Ibid, 225.

⁴² Ivo Pranjковиć, *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000., 23.

⁴³ Ignacije Gavran, “Uvod” u: Bono Beniće, *Ljetopis sutješkoga samostana*, priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao dr. fra Ignacije Gavran, Synopsis,

si imagološki potentan sud, jer na osnovu Benićeovog ljetopisa zaključuje da je “mito naprosto ugrađeno u dekadentni sistem turske uprave XVIII stoljeća”⁴⁴.

Autopredodžbe koje iščitavamo iz Benićeovog teksta uglavnom su pozitivne. Bosanski franjevci su dovitljivi a njihove “laži” su opravdane i za dobro zajednice. Te laži ne nanose nikome štete dok bi njima istina itekako štetila. Jedan od takvih slučajeva zapisan je pod godinom 1766.: gazajući drop od grožđa, omamljeni mirisom, nastradaše momak Jozip iz Sutiske i fra Antun koji mu je htio pomoći. Fratri su mladićevom ocu rekli istinu, ali nakon što su se oci posavjetovali i razmislili – rodbini i svima je rečeno da je umro naglo od sandžije.⁴⁵ Godine 1773. Turci još potežu taj slučaj, ali nemaju svjedoka pa ga ne mogu iznijeti na nadležno mjesto.

Osmanska vlast u Bosni najčešće je opisana u dvije krajnosti: ili pokriva značenjsko polje Nepravdnog Suca, što se može podvesti pod spominjanu sintagmu *turske “pravde”*, odnosno *krivde* ili *nepravde*, ili, pak, pokriva značenjsko polje Pravnog Suca u slučajevima kada vlastodršci presude fratrima u korist. Takvi primjeri u *Ljetopisu sutješkoga samostana* nisu rijetki: “I dojde na Bosnu Ali-paša Hećimović, prošasti stambolski vezijer, čovjek po naravi dobar, vele mudar i u vojničke stvari razuman i kripak.”⁴⁶ Ili gotovo anegdotalan primjer s Ibrahim-efendijom Vilićem i Mehmedagom Buturovićem iz Neretve koji su izvadili carski ferman da uzimaju od svakog tovara vina što ide iz Hercegovine po 60 jaspri “hamrije oliti carine”. Fratri su odbili platiti jer je njihovo vino za vjerozakon, pa time i oslobođeno carine, ali na koncu moraju ovoj dvojici davati po 25 groša godišnje. No, fratri ne odustaju od svoje pravice – u habitima su istupili pred pašu s arzohalom i paša naređuje da im se vrati sav novac. Vilić “vraća a sve mu suze niz bradu teku od muke i sramote gdi gleda toliki vilajet”⁴⁷.

Sarajevo, Zagreb, 2003., 15.

⁴⁴ I. Gavran, “Uvod” u: B. Benić, *Ljetopis*, 18.

⁴⁵ B. Benić, *Ljetopis*, 240.

⁴⁶ Ibid, 136.

⁴⁷ O ovoj epizodi detaljnije: B. Benić, *Ljetopis*, 156–159.

Ljetopisac naročito ističe pozitivne odlike paša i muselima koji franjevce ne stavljaju na golem trošak: novi musliman novog paše stigao je u Travnik i ne htjede uzeti džulusa (“Ja zuluma neću”⁴⁸), pa je “čovik dobar i pravedan”. Zatim je paša ukazao čast trojici gvardijana (Benić je išao umjesto svoga gvardijana) ogrnuvši ih binjišima (“neka svatko znade da ih Turci veliki sebdišu”). “Ovo /je/ prvi paša /koji/ to poštovanje učini nama fratrom a prija nije čuveno da je /to/ koji učinio igda.”⁴⁹ Kursar smatra da ova ceremonija, osim simboličke vrijednosti, ima i konkretno političko značenje, odnosno predstavlja uključivanje gvardijana kao franjevačkih predstavnika u osmanski državno-upravni sistem.⁵⁰

Krvarina najčešće dolazi u kombinaciji s musevedom, za što je u samom *Ljetopisu* mnoštvo primjera, a ljetopiscu takvi podaci služe ili kao opomena naraštajima koji dolaze, kao podsjetnik na tegobna vremena koja su fratri morali podnositi, ili kao svjedočanstvo za pravdanje samostanskih izdataka.

Institucija sultanskog bratoubojstva tema je iznimno privlačna brojnim kršćanskim piscima s turskom tematikom, jer Drugog oslikava kao iznimno surovog a osmansku vlast kao onu koja počiva na zločinu, pa time ne može biti ni Bogu ugodna niti vječna. Zanimljivom je nalazi i Benić spominjući običaj i zakon u turskih careva da se ubije muško dijete careve braće ili stričevića.⁵¹

Na koncu analize Benićevo *Ljetopisa* čini se prigodnim zapisati neke od poslovice kojima tekst obiluje, a koje su ujedno i potvrda da stereotipi mogu biti uvjetovani lektirom, kolektivnim predodžbama, javnim mnijenjem, kao i biti dijelom usmene tradicije, a održivost im je zagarantirana vlastitim iskustvom. Iako je “teško onomu koji izlazi prid Turke”⁵², važno je imati na umu da “Turci vole cekin”⁵³, kao i da “nije, brate, posla u Turaka

⁴⁸ B. Benić, *Ljetopis*, 179.

⁴⁹ Ibid, 202.

⁵⁰ V. Kursar, *Živjeti krstjanski pod turskim gospodstvom*, 2017., 469.

⁵¹ V. B. Benić, *Ljetopis*, 206.

⁵² Ibid, 218.

⁵³ Ibid, 203.

bez jaspri”⁵⁴. I kada se čini da su poslovi sviđani, oprez nije naodmet, jer “Turčin omalit ne zna”⁵⁵ i “u Turaka nema vjere”⁵⁶, a najčešće nevolje su u tome što “turskoj musevedi mjere ne imade”⁵⁷. Kad se, pak, turci zavade ili pobiju, često niko nije tužen, “neće bo vrana vrani očiju kopat”⁵⁸, a kada iznevjeri sabrat iz vlastitoga reda, i usporedba je odgovarajuća: “Juda se nađe među nama.”⁵⁹

Ljetopis kreševskoga samostana Marijana Bogdanovića

Bogdanovićev⁶⁰ *Ljetopis*, kao što mu ime veli, prvenstveno opisuje događaje u vezi s kreševskim franjevačkim samostanom, ali i zbivanja u Kreševu i njegovoj okolini, kao i opća zbivanja od važnosti za državni, društveni i crkveni život. Stanovništvo u Kreševu u 18. stoljeću je katoličke i islamske vjere, ali stanuju odvojeno jedni od drugih – prvi u “Varoši”, a drugi u mahali koja se i zove “Muslemin”⁶¹; stoga i nema riječi o pravoslavcima⁶² ili židovima kao religijskim Drugim u ovom ljetopisu. Za muslimane uglavnom nalazimo oblik “Turci”, tek nekoliko puta “muhamedanci” ili “balije” i dva-put “zeleni”; ramazanski post označen je sintagmom “praznovjerni dani”.

⁵⁴ Ibid, 213.

⁵⁵ U značenju: “zadovoljiti se malim”. V. B. Benić, *Ljetopis*, 207.

⁵⁶ Ibid, 213.

⁵⁷ Ibid, 217.

⁵⁸ Ibid, 324.

⁵⁹ Ibid, 329.

⁶⁰ Marijan Bogdanović (Kreševo, 1720 – Kreševo, 1772) u kreševskom samostanu stekao je osnovnu naobrazbu i započeo novicijat. Filozofsko-teološki studij završio je u Napulju. Predavao je u Dubrovniku, bio župnik u Sarajevu, a potom meštar novaka u Kreševu. Bio je i gvardijan kreševskog samostana, a nakon toga kustos Provincije. Godine 1767. imenovan je naslovnim ehinskim biskupom i apostolskim vikarom u Bosni i Hercegovini.

⁶¹ Detaljnije: Ignacije Gavran, “Uvod” u: Marijan Bogdanović, *Ljetopis kreševskoga samostana*, priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao dr. fra Ignacije Gavran, Synopsis, Sarajevo – Zagreb, 2003., 7.

⁶² Zapravo, “raskolnici” se spominju samo kada su angažirani na poslovima gradnje porušenoga samostana i kosidbe, ali u neutralnim aksiološkim atribucijama. Kako više nema opasnosti da ih pod svoj “rit” podlože, pravoslavci nisu više Damoklov mač niti zanimljiv Neprijateljski Drugi ovom ljetopiscu.

Ljetopisca najviše zaokuplja na narativnoj ravni palež i obnova samostana, uz sve nevolje zbog dobivanja dopuštenja za gradnju i zbog same gradnje. Osmanska vlast jasno je legitimirana kao neprijateljska, a najviše poslova rješava se mitom. U Bogdanovića se opažaju dvije stvari kojih u ostalih osamnaestostoljetnih ljetopisaca nema: nagovještaj stereotipa o Osmanskom Carstvu kao “bolesniku na Bosforu”, čiji je kraj blizak i izvjestan, te brojne kletve upućene vlastodršcima, višim i nižim službenicima (osim sultana, naravno, o kojem opet nema niti jedne ružne riječi). Izvjestan broj kletvi, kao bogat i imagološki potentan dio usmene tradicije, prisutan je zahvaljujući činjenici da je veći dio ljetopisa napisan na latinskome jeziku, pa su konci autocenzure povremeno popuštali i propuštali Bogdanovićeve “loše želje” upućene Neprijateljskom Drugom i uobličene u kletve.

U vezi s gradnjom samostana iz Bogdanovićevehi aksiološki određeni-
jih zapisa oblikuju se predodžbe o turcima. Dakle, da bi fratri uopće mogli uputiti molbu za gradnju samostana, viđeniji Turci iz čaršije morali su potpisom posvjedočiti nesretni slučaj, kadija je uzeo “jabuku” od 22 groša za ilam, a fratri su morali dati još 20 groša eminu “za taj isti posao, a i zato da nas ubuduće pomaže”⁶³. Četiri mjeseca još traje izgradnja samostana, puk uveliko pomaže, a “turska pohlepa” odmaže. Naime, fratri su morali organizirati sijelo za viđenije Turke “da bi nam bili skloni, jer se ljudi kao i ribe hvataju na udicu”⁶⁴. Morali su podmititi i serdara Hadži-Musu, kao i Ahmeta Berbera i njegovog brata Smaila da ih ovi ne bi tužili što su sagradili nove prostorije i načinili uopće veći samostan. “Vidiš, kako kod njih novac sve čini!”⁶⁵ Poslovi oko gradnje završavaju gotovo paradoksalnom rečenicom: “Nakon vijećanja i molitve sve podmirismo i zagladismo sa stotinu groša.”⁶⁶ Dakle, ne pomažu dogovor ni molitva, nego samo novac!

Slika vlasti u ovom ljetopisu pokriva mnoga značenjska polja, od Nepravедnog Suca, preko Nevjernika i Zulumčara, do aksiološke kategorije Drugog kao Prijatelja. Evo kako, primjerice, opisuje autor smjenu

⁶³ M. Bogdanović, *Ljetopis*, 55.

⁶⁴ Ibid, 82.

⁶⁵ Ibid, 93.

⁶⁶ Ibid.

vlasti i kako karakterizira službenike na različitim položajima: umjesto Čelik-paše, “silno rđava čovjeka i bezdušna lakomca (...)” došao je novi mula, za kojeg se da naslutiti da je “istinski krvopija”⁶⁷; Mehmed-paša Ćuprilić dolazi za vezira u Bosnu po drugi put i vrijeme trati s knjigama i sa ženama; ćehaja je “vrlo gadan čovjek”⁶⁸ i sl. Animalne metafore uvijek imaju aksiološki određeniji potencijal. Omiljene usporedbe u književnoj tradiciji bosanskih franjevaca jesu one o jadnim, pitomim Kristovim ovcima (kategorija Žrtve) i grabežljivim vucima (kadija, serdar, emin i drugi koji ulaze u kategorije Nepravdnog Suca i Zulumčara). No, “(...) vukovi će sigurno nadvladati ovce, ukoliko ih Dobri pastir na posebni način ne očuva.”⁶⁹ Postupci sotoniziranja Neprijateljskog Drugog vidljivi su i na leksičkoj razini: Muhamedanci su “Luciferove pristalice” koje “prepredenosti i zloći sam đavao uči”. Također, iznimno su znakovita prezimena onih zbog kojih fratri silne musevede i klevete plaćaju – Stambolčići i Satanovići. S druge strane, mnoštvo je stalnih epiteta koji onda imaju apstraktnije razine aksiološkog potencijala: nevjerni Turci, podmukli Turčin, vrlo opaki Turci... Nesrazmjer između vrednovanja na leksičkoj razini i na naratološkoj razini upravo zbog upotrebe stalnih epiteta vidljiv je u sljedećem primjeru: daske za gradnju samostana prenijeli su “oni lažljivi Turci kao što su obećali”⁷⁰. Negativne predodžbe sežu od onih na najnižem do onih na najvišem stupnju vlasti, ali nikad predodžbe o osmanskome caru nemaju negativan aksiološki potencijal. Čak i kada dođe naredba carska da se kršćanima u Bosni oduzme sve oružje, nije problem u caru nego u podložnicima.⁷¹

Kada se religijski i socijalni Drugi na naratološkoj razini pokaže kao Prijatelj, to “prijateljstvo” ljetopisac uvijek ističe kao neobičnost ili požuri naglasiti da je “kupljeno”: “svim našim susjedima Turcima dali smo novca, kako kome, ili da ne laju ili da nam budu kao prijatelji”⁷². Pozitivna

---

⁶⁷ Ibid, 62.

⁶⁸ Ibid, 67.

⁶⁹ Ibid, 118.

⁷⁰ Ibid, 98.

⁷¹ Ibid, 113.

⁷² Ibid, 93–94.

predodžba o vlasti možda vrhuni u susretu sarajevskog mule i gvardijana, koje je ovaj ljudski primio i čak im rekao: “Car neće zuluma. Ako li vam ga bude, odmah mi se potužite i ja ću se pobrinuti...”⁷³ Time nije malo kazano, osobito u ova burna i ratna vremena, rezonira autor.

Zaključak

Nakon imagološke analize franjevačkih ljetopisa iz 18. stoljeća došlo se do zaključka da predstavnici osmanske vlasti u Bosni pokrivaju različite tipološke konkretizacije figure neprijatelja dok nije zabilježena niti nijedna negativna aksiološka atribucija o osmanskom sultanu. Obrazloženje ovog prividnog paradoksa možemo pronaći u Vugdelijinom tekstu o odnosu biblijskog vjernika i civilne vlasti. Naime, autor zaključuje da u religioznom nauku “izranja na površinu dvostruko, dijalektičko držanje naspram civilnoj vlasti: stav priznavanja i podvrgavanja i stav neovisnosti i kritičnosti u isto vrijeme. S jedne strane, Biblija priznaje državi pravo izvršavanja određenih javnih službi: održavanje javnog reda, ubiranje poreza, kažnjavanje prekršitelja zakona; ona potiče vjernike da se podlože potpuno njezinoj vlasti upravljanja (...) S druge strane, Biblija naglašava da politika treba biti prožeta i vođena biblijskim duhom i vrednotama i tako služiti općem dobru svih članova društvene zajednice. S tog razloga se od biblijskih vjernika iziskuje da očuvaju izvjesnu neovisnost o državi i da imaju kritički stav naspram državnoj vlasti.”⁷⁴ U konkretnim primjerima – sultan propisuje red, niži lokalni službenici provode nered.

Zanimljivo je da ni kasniji, devetnaestostoljetni franjevci, premda drukčije ideološki obojeni (primjerice, ilirci poput Jukića, Martića i Kneževića) protiv cara ne pišu ništa negativno. Kneževićovo spominjanje cara uglavnom dolazi u sintagmi “čestiti car”. Martić u epu *Osvetnici*, koristeći se ublaživačima oštre aksiološke podjele, kao i stereotipom o “čestitom caru”, piše kako je sultan saslušao zahtjeve četenika koji su mu

⁷³ Ibid, 175.

⁷⁴ Marijan Vugdelija, “Biblijski vjernik i civilna vlast”, *Služba Božja*, br. 1/vol. 43, Split, 2003., 33–34.

dovezli zarobljene i osakaćene Turke i mito na brodu u Carigrad i bio im spreman udovoljiti. No “Car jest dao, ali Turci neće”⁷⁵, pa će se opet ratovati.

Na koncu analize možemo zaključiti da pripovjednog subjekta franjevačkih ljetopisa iz 18. stoljeća direktno pogađa trenutni omjer snaga i (ne) moći, a koji je rezultat povijesnog trenutka i društveno-političkog konteksta, čime je uvjetovana i slika Drugoga. Samostanski ljetopisi bosanskih franjevaca potvrda su njihove specifične uloge kroz povijest, a povijesnost je, pak, potvrda “jastva”, koje se oblikuje nasuprot Drugome i u odnosu prema Drugome. Ali, kako smo naglasili na početku teksta, na kolektivnom identitetu i kulturnom pamćenju potrebno je raditi imajući na umu kontinuitet i cjelovitost.

Tako se ni hronikama ne objašnjava i ne sagledava samo aktualna zbilja, jer kako veli Džambo: “Iako su kronike i druga franjevačka svjedočanstva zaokupljeni *aktualnim* trenutkom življenja, u njima uvijek dolaze do izražaja *prošlost* i *budućnost*.”⁷⁶ Zapravo, slika za kojom tragamo u ljetopisima bosanskih franjevaca poput je *mita*, kako ga definira Marcel Détienne⁷⁷ – mjesto na kojem se vodi bitka između pamćenja i zaborava. Toga je svjestan i ljetopisac, koji to onda naglašava (“da upozorim kasniji naraštaj”⁷⁸), nastojeći osvijestiti i pokoljenja koja dolaze. Jer, nacionalna samopredodžba posjeduje dijahronijsku dimenziju u smislu identitetskog procesa održavanja osjećaja sebstva kroz vrijeme, a sultan, iako *vis major*, istovremeno je i jedini vladar na teritoriji Evrope koja tolerira multikonfesionalnost mimo primjene evropskog principa vjersko-teritorijalne delimitacije *cuius regio, illius religio*, prema kojem su podanici morali prihvatiti vjeru svojih zemaljskih gospodara⁷⁹; to je sultan koji daje ahdnamu fra-

⁷⁵ Fra Grgo Martić, “Osvetnici” u: *Izabrana djela*, knj. I; priređivač i autor predgovora: Branko Letić, Svjetlost, Sarajevo, 1990., 228.

⁷⁶ J. Džambo, *Jedan historiografski pristup fenomenu bosanskog franjevaštva*, (<https://ivanlovrenovic.com/clanci/bosna-argentina/jozo-dzambo-povijest-mentaliteta-eseji-iv->)

⁷⁷ Prema: Daniel-Henri Pageaux, “Od kulturnog imaginarija do imaginarnog” u: *Kako vidimo strane zemlje – Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagreb, 2009., 142.

⁷⁸ M. Bogdanović, *Ljetopis* 85.

⁷⁹ Vedad Spahić, *Književnost i identitet. Književnost kao prostor izazova u reprezentaciji / konstrukciji bošnjačkog kulturnog identiteta*, Lijepa riječ – Bosanska riječ – BZK Pre-

njevcima u 15. stoljeću, sultan koji gvardijane ogrće binjišima u 18. stoljeću i sultan kojemu se mogu uputiti želje i molbe⁸⁰ u 19. stoljeću – dakle, sultan ne ugrožava to sebstvo! On je jednostavno viša sila, neotklonjiva zapreka s kojom treba (sa)živjeti, jer je svaka ovozemaljska vlast prolazna, a to bosanski franjevci, s obzirom na njihovu dulje od sedam stoljeća dugu povijest u Bosni, itekako dobro znaju.

THE SULTAN AS *VIS MAJOR* – PERCEPTIONS OF THE OTTOMAN AUTHORITIES IN THE MONASTERY CHRONICLES OF BOSNIAN FRANCISCANS FROM THE 18TH CENTURY

Summary

The paper attempts to reconstruct the genesis of the narrative about the Other in 18th century Bosnia, using the example of the monastery chronicles of three Bosnian Franciscans, Nikola Lašvanin, Bono Benić, and Marijan Bogdanović. Since the Franciscans were members of the ecclesiastical and intellectual elite among the Catholic population in Bosnia at the time, and since the chronicles were written for internal monastery use (therefore, they were less censored), the imagotypical statements in them reflect a Eurocentric view of the Others, with a particular focus on the representatives of the Ottoman government in Bosnia. In the analyzed Franciscan annals, there is an identification of the one who observes/writes with a historically determined subject, because the author is not

---

porod, Tuzla, 2016., 24.

⁸⁰ Želje i molbe kristjana u Bosni i Hercegovini, koje ponizno prikazuju njegovom carskom veličanstvu sretnovladajućem sultanu Abdul-Medžidu datirane su 1. 5. 1850. godine, napisane u ime 600.000 kristjana (katolika i pravoslavaca) koji žive “u ova dva ejaleta Bosne i Hercegovine”, iznesene u 28 tačaka i tiskane kao dodatak uz “Zemljopis i poviestnicu Bosne” od Slavoljuba Bošnjaka u Zagrebu 1851. godine.

some external consciousness, but places himself within the historical sequence, shapes the story and – takes a side. The oppositions between “we” and “them” are explicitly present; order (mostly) comes from the Franciscan order, and disorder and the threat to that order come from outside, from the Other, who is also clearly identified. The narrative subject of the Franciscan chronicles is directly affected by the current relation of power and power (lessness), which is the result of the historical moment and the socio-political context, which also determines the image of the Other. The Bosnian Franciscans’ monastery chronicles are a confirmation of their specific role throughout history, and historicity, on the other hand, is a confirmation of the “self”, which is shaped in opposition to the Other and in relation to the Other.

Keywords: Bosnian Franciscans, Franciscan literature, chronicles, imagology, ideas, axiological attributions, the Other and otherness

Izvori i literatura

Izvori

Benić, Bono, *Ljetopis sutješkoga samostana*, priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao dr. fra Ignacije Gavran, Synopsis, Sarajevo, Zagreb, 2003.

Bogdanović, Marijan, *Ljetopis kreševskoga samostana (1765 – 1817)*, priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao dr. fra Ignacije Gavran, Synopsis, Sarajevo, Zagreb, 2003.

Lastrić, Filip, *Pregled starina Bosanske provincije*, priredio, uvod i komentare napisao dr. fra Andrija Zirdum; s latinskoga i talijanskoga preveli dr. fra Ignacije Gavran i fra Šimun Šimić, Synopsis, Sarajevo, Zagreb, 2003.

Lašvanin, Nikola, *Ljetopis*, priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao dr. fra Ignacije Gavran, Synopsis, Sarajevo, Zagreb, 2003.

Martić, fra Grgo, “Osvetnici” u: *Izabrana djela*, knj. I; priređivač i autor predgovora: Branko Letić, Svjetlost, Sarajevo, 1990.

Literatura

Andrić, Ivo, “Legenda o svetom Francisku iz Asizija” u: *Istorija i legenda*, Svjetlost, Sarajevo, 1977., 71-82.

- Andrić, Ivo, "Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine" u: Branko Tošović, *Der Nobelpreisträger Ivo Andrić in Graz – Nobelovac Ivo Andrić u Gracu*, Beogradska knjiga, Graz – Beograd, 2008., 215-368.
- Begović-Sokolija, Ena, *Slika Drugog u bosanskohercegovačkoj franjevačkoj književnoj tradiciji do početka 20. stoljeća i predodžbe o franjevcima u savremenoj književnosti Bosne i Hercegovine*, doktorska disertacija, rukopis, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2017.
- Beljan, Iva, *Pripovijedanje povijesti. Ljetopisi bosanskih franjevaca iz 18. stoljeća*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2011.
- Dragić, Marko, "Povijesne predaje i legende o franjevcima u Bosni i Hercegovini", *Hrvatska misao*, VI/22, Ogranak Matice hrvatske, Sarajevo, 2002., 113-120.
- Dukić, Davor, *Figura protivnika u hrvatskoj povijesnoj epici*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
- Dukić, Davor, *Sultanova djeca: Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*, Thema, Zadar, 2004.
- Dyserinck, Hugo, "Komparatistička imagologija onkraj 'imanencije' i 'transcendencije' djela" u: *Kako vidimo strane zemlje – Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagreb, 2009., 57-69.
- Džambo, Jozo, *Jedan historiografski pristup fenomenu bosanskog franjevaštva*, (<https://ivanlovrenovic.com/clanci/bosna-argentina/jozo-dzambo-povijest-mentaliteta-eseji-iv->)
- Jezernik, Božidar, "Uvod. Stereotipizacija 'Turčina'" u: *Imaginarni Turčin*, ur. Božidar Jezernik, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010., 9-29.
- Kovačić, Anto Slavko, *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene. Prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture*, Svjetlost, Sarajevo, 1991.
- Kuna, Herta, *Hrestomatija starije bosanske književnosti*, knj. I, Svjetlost, Sarajevo, 1974.
- Kursar, Vjeran, "Bosanski franjevci i njihovi predstavnici na osmanskoj Porti", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 60/2010, Sarajevo, 2011., 371-408.
- Kursar, Vjeran, "Živjeti krstjanski pod turskim gospodstvom: Osmansko Carstvo u djelima bosanskih franjevaca" u: *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Matija Divković i kultura pisane riječi II.*, Sarajevo, Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene; Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 2017., 449-475.
- Lovrenović, Ivan, *Književnost bosanskih franjevaca*, (<https://ivanlovrenovic.com/clanci/bosna-argentina/ivan-lovrenovic-knjizevnost-bosanskih-franjevaca>)

- Markešić, Luka, "Teologija oslobođenja kod fra Antuna Kneževića" u: *Zbornik radova sa simpozija u povodu 100. obljetnice smrti fra Antuna Kneževića*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 75-84.
- Milenković, Pavle, "Izgubljeni *Veliki Drugi*" u: *Kulturno nasleđe: teorija, percepcija i participacija*, ur. Marko Škorić, Pavle Sekeruš, Novi Sad, Filozofski fakultet, 2017., 105-116.
- Pageaux, Daniel-Henri, "Od kulturnog imaginarija do imaginarnog" u: *Kako vidimo strane zemlje – Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagreb, 2009., 125-150.
- Pranjković, Ivo, *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000.
- Rubić, Nela, "Između anala i memoaristike – kronike XVIII stoljeća u Bosni i Hercegovini", *Novi Izraz*, 14-15, Sarajevo, 2001/2002., 56-73.
- Spahić, Vedad, *Književnost i identitet. Književnost kao prostor izazova u reprezentaciji / konstrukciji bošnjačkog kulturnog identiteta*, Lijepa riječ – Bosanska riječ – BZK Preporod, Tuzla, 2016.
- Vrankić, Petar, "Kulturno-religiozna gibanja u Europi u doba nastanka franjevačkog reda" u: *Sedam stoljeća bosanskih franjevaca 1291 – 1991*, Zbornik radova, Samobor, 1994., 7-26.
- Vugdelija, Marijan, "Biblijski vjernik i civilna vlast", *Služba Božja*, br. 1/vol. 43, Split, 2003., 5-34.